
В.Г. Яцуба

**ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНЕ ЗРОСТАННЯ
ЕКОНОМІКИ ІНДУСТРІАЛЬНОГО РЕГІОНУ:
ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ**

Сучасний етап розвитку нашої країни як перехід в русло загальнолюдського цивілізаційного поступу є об'єктивним явищем, а забезпечення високих темпів економічного зростання і адекватного соціально-економічного розвитку українського суспільства – засобом реалізації зазначеного завдання. Основним критерієм успіху є досягнення конкурентоспроможності України на світовому інтегрованому ринку. А це потребує поглиблення перебудови матеріально-технічної бази виробництва і його технологій, створення дієвої інфраструктури ринкової системи господарювання на засадах відповідних фінансово-економічних механізмів, задіяння на цій основі системи спонукальних мотивів і стимулів та реалізації соціально-економічних інтересів всіх членів суспільства як консолідованого загалу.

Визначальною ланкою у вирішенні зазначених проблем є активізація інвестиційно-інноваційної діяльності. Її суть полягає у генерації та залученні достатніх для визначених цілей фінансових ресурсів, модернізації виробництва на основі нових науково-технічних досягнень, забезпечення його прибуткового функціонування та розширеного відтворення на власній основі, реалізації ринкової мотивації дій.

Зазначене зумовлює необхідність вдосконалення механізму державного регулювання інвестиційної сфери з використанням методів та інструментів підтримки і стимулювання її інвестиційно-інноваційного клімату. Актуальність цього механізму визначається інноваційною стратегією українських реформ, проголошеною Президентом України.

Проблемам вибору форм, методів та інструментів державного регулювання національної економіки приділяли увагу багато зарубіжних та вітчизняних учених. Зокрема, в умовах ринкової економіки як системи, де регуляторами виступає попит, пропозиція та конкуренція, досить рано постало питання доповнення ринкового механізму саморегулювання заходами державної регламентації визначальних процесів, що знайшло обґрунтування в працях А. Маршалла, Дж. М. Кейнса, Дж. К. Гелбрейта, Й. Шумпетера. Необхідність проведення активної державної політики регулювання національної економіки і ефективність її здійснення підтверджено реалізацією доктрин американського президента Ф. Рузвельта та німецького канцлера Л. Ерхарда, які ввійшли у світове надбання політики подолання економічних криз засобами цілеспрямованої системи інвестування та інновацій.

Необхідність подолання тяжкої і затяжної системної кризи соціалістичної економіки в кінці ХХ ст. привернула увагу науковців і політиків постсоціалістичних держав до освоєння механізмів антикризового регулювання, що спонукало появу великої кількості публікацій щодо ролі інвестиційно-інноваційної державної політики у вирішенні цієї проблеми. Концептуальні засади цієї політики розроблені у працях провідних

українських науковців В. Александрової, Ю. Бажала, О. Білоуса, Л. Безчасного, А. Гальчинського, В. Гейця, М. Долішного, Б. Кваснюка, Ю. Пахомова, П. Саблука, В. Семиноженка, М. Чумаченко, А. Чухна, В. Юрчишина та ін. Попри наявність численних публікацій з проблем державного регулювання економічного зростання та ролі інвестиційно-інноваційної діяльності у цьому процесі, поза увагою залишаються важливі питання багаторівневого функціонування соціально-економічних структур, поєднання загальнонаціональних і регіональних аспектів та системного розвитку територіальних народногосподарських комплексів, формування у них сприятливого інвестиційного клімату.

Розвиваючи положення опублікованих наукових праць з проблеми інвестиційно-інноваційного типу економічного зростання, на наш погляд, необхідно зосередити увагу на відпрацюванні окремих організаційно-економічних та фінансово-кредитних механізмів як практичних важелів державного впливу, адекватних певним рівням державної політики – глобальному, міжнародному, національному, регіональному, галузевому, виробничому, а також на факторах, які формують інвестиційний клімат.

Проведення активної і цілеспрямованої політики прискорення темпів економічного зростання шляхом розгортання інвестиційно-інноваційних процесів є умовою реалізації стратегічної цілі Української держави, утвердження її як демократичної, високорозвинутої, соціальної за своєю суттю, інтегрованої у загальносвітову систему цивілізаційного поступу. Метою цієї політики є досягнення такого життєвого рівня українського народу, який відповідає європейським соціально-економічним стандартам із збереженням і примноженням соціально-етнічних цінностей української культури. За обсягом, змістом і глибиною тих звершень, які необхідно здійснити українському суспільству в історично обмежений час, вони рівнозначні масштабам соціальної революції, яка відбувається в умовах нової для нашої країни історичної реальності – ідеології ринкової парадигми. Цілком зрозуміло, що ці звершення не можуть бути здійснені одномоментно, але вони можуть бути реалізовані шляхом концентрації зусиль суспільства, консолідованого спільними інтересами національної ідеї та інтегрованою державною владою.

Таким чином, при відносно ліберальному режимі бізнесових структур, орієнтованих на одержання комерційного результату – прибутку, чітко простежується інтеграційна функція держави та її політики. Державний вплив в умовах ринку позбавлений директивних функцій адміністративного командування. Роль держави в умовах ринку полягає у посиленні регулюючого впливу як важливого фактора зростання національної економіки за рахунок реалізації рушійних чинників, іманентних ринку, та потенціалу, що генерується науково-технічним прогресом. Це проявляється у посиленні тенденцій відходу від застосування принципу вільної конкуренції до реалізації принципу керованого ринку, тобто до посилення державно-монополістичного характеру управління в досягненні стратегічних національних завдань засобами державної політики законодавчої та адміністративного регулювання.

За формою прояву державне регулювання має два аспекти: теоретичний та практичний, які досить повно висвітлені в економічній літературі.

З теоретичного погляду, державне регулювання економіки полягає у сукупності знань щодо сутності, закономірності дій і правил застосування типових методів та засобів впливу держави на хід соціально-економічного розвитку у досягненні визначених стратегічних цілей. Змістовно воно полягає у компетентному обґрунтуванні економічної політики у відповідності до економічних, соціальних законів розвитку суспільства та їх політологічної інтерпретації.

З практичної точки зору, державне регулювання економіки є сферою діяльності всіх гілок державної влади щодо цілеспрямованого впливу на поведінку учасників ринкових відносин з метою забезпечення пріоритетів державної економічної політики.

Зазначені аспекти (теоретичний та практичний) у системі державного регулювання тісно переплітаються і створюють єдину цілісність знань і дій розвитку продуктивних сил і результативної реалізації нарощуваного потенціалу, рушійним фактором динамізму якої є інвестиційний процес. Інвестиційна проблема охоплює як теоретико-методологічні засади, так і практично-прикладні аспекти. Будучи за своїм змістом фінансовою проблемою, вона включає питання макро- і мікроекономіки, банківської і страхової справи, менеджменту і маркетингу, економічного механізму розширеного суспільного відтворення і фінансового механізму обороту грошових активів, організаційних проблем функціонування суб'єктів господарювання, розвитку інноваційних процесів технології виробництва тощо. Стан опрацювання окремих положень знаходиться у широкому спектрі від постановки питання, законодавчого оформлення до визначення рекомендацій практичного застосування.

Важливим аспектом функціонування системи державного регулювання економічного зростання і соціально-економічного розвитку є конкуренція суб'єктів державної організаційно-ієрархічної структури, виділення вирішальних ланок відповідальності, обсягу їх прерогатив і повноважень, зокрема місця і ролі регіонів, а відтак змісту і форм регіональної політики в складі загальнодержавної. Термін "регіон" фігурує у багатьох нормативно-законодавчих актах, хоча дотепер чинне законодавство України не має однозначного визначення змісту цього поняття. Наприклад, у статті 132 Конституції України від 28 червня 1996 р. зазначено, що однією із засад, на якій ґрунтується територіальний устрій України, є збалансованість соціально-економічного розвитку регіону. Проте з позиції державності суб'єкт "регіон" повинен мати не лише економічне, а й правове підґрунтя. Характеристика правової сутності має базуватися на категорії "інтерес", що наповнює конкретним змістом місцеве самоврядування і його функції у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку національного господарського комплексу та реалізації територіальних інтересів у їхньому співвідношенні, взаємодії з центральною і місцевою державною владою.

Зазначений аспект (регіонального прояву у системі державної політики) інвестиційно-інноваційного економічного зростання особливого значення набуває для промислово розвинутих регіонів, зокрема – індустріальної Дніпропетровщини, що становить особливий комплекс у складі України.

Дніпропетровська область – один з найбільш потужних, економічно і науково розвинених регіонів України. Багаті природні ресурси, розгалужена транспортна інфраструктура, потужна гірничо-металургійна промисловість, машинобудівництво, розвинута хімічна та паливно-енергетична промисловість, передові ракетокосмічні технології, аграрний, науковий та людський потенціал формують могутній науково-виробничий комплекс, який за багатьма параметрами є визначальним для національної економіки України.

Так, займаючи 31,9 тис. кв. км (5,3% загальної площі України) і 3532,8 тис. осіб (7,4% загального населення України) область забезпечує виробництво 9% валової доданої вартості України, а в розрахунку на одну особу – на 21% більше, ніж в середньому по країні.

Дніпропетровська область є унікальною серед інших областей України за різноманітністю родовищ корисних копалин. В її надрах виявлено 302 родовища, видобувається 39 видів мінеральної і органічної сировини. Криворізький басейн з розвіданими запасами залізних руд, що складають близько 66% загальнодержавних запасів, забезпечує 80% національного видобутку залізної руди. Нікопольське родовище марганцевої руди забезпечує 100% видобутку цієї руди в країні. Поклади залізної та марганцевої руд Дніпропетровської області (за своїм обсягом) мають світове значення.

Крім того, в області є істотні поклади руд інших металів (алюмінію, титану, урану, нікелю, поліметалічних руд), а після завершення геологорозвідувальних робіт область матиме декілька значних за запасами родовищ молібдену, вольфраму і золота. Майбутнє області – поряд з гірничою металургією розвиток кольорової, золотодобувної та золотопереробної галузей.

В області є значні запаси бурого і кам'яного вугілля (що забезпечує понад 13% його загальнодержавного видобутку), а також родовища нафти, газу та інших копалин – талько-магнезитів, вапна, граніту (багатої кольорової гами), мармуру, азбесту, каоліну, вогнетривких глин, мінеральної води, лікувальних грязей тощо.

На основі власних природних ресурсів в області діє потужний промисловий комплекс. Область успішно реалізує унікальний міжнародний проект програми ракетно-космічного комплексу морського базування “морський старт” і “Глобал стар” із застосуванням дніпропетровських ракетоносіїв “Зеніт” і “Циклон”. На Дніпропетровщині видобувається понад 50% корисних копалин від загальнодержавного обсягу; виробляється 15,4% усієї промислової продукції України. За цим показником область посідає друге місце в Україні. Найбільш розвинені – горна металургія, машинобудування і металообробка, хімічна промисловість. Ці галузі становлять експортну базу: у 2003 р. експортовано залізної руди,

---

металопрокату горних металів, сталі, чавуну, труб сталевих, добрив, феросплавів, коксу металургійного, вугілля, шин, відходів брухту горних металів на загальну суму близько 3 млрд дол. США.

Сталий розвиток промисловості області продовжується з 1999 р. У 2003 р. область зберегла позитивну тенденцію нарощування обсягів виробництва продукції, досягнувши 34 млрд дол. США і забезпечивши приріст проти минулого року на 9,7%.

Продукція хімічної промисловості області складає 14% загального обсягу України. Легка промисловість – багатогалузевий комплекс, у складі якого 9 підгалузей і 30 підприємств. Виробництво продукції галузі становить майже 4% від загальноукраїнського. Харчова і переробна промисловість – це 1680 підприємств. Провідні галузі: масложирова, борошно-круп'яна, крохмале-патокова, кондитерська, м'ясо- і молокопереробна, лікєро-горілчана, виноробна, хлібобулочна тощо. Загальний річний обсяг продукції галузі перевищує 2,5 млрд грн.

Виробництво товарів народного споживання в 2003 р. склало понад 3,5 млрд грн (7,4% загальнонаціонального обсягу).

Дніпропетровська область має розвинутий агропромисловий комплекс. У сільському господарстві використовується 2,5 млн га сільськогосподарських угідь, в т.ч. 2,1 млн га ріллі. Тут виробляється продукції на суму понад 3,2 млрд грн.

Дніпропетровська область має добре розвинену будівельну індустрію, розгалужену мережу автомобільних і залізничних доріг із виходом на морські порти Азовського і Чорних морів, 3 аеропорти, з яких 2 – міжнародні.

Потужна банківська система Дніпропетровського регіону активно і динамічно розвивається. За своїми показниками вона посідає друге місце після Києва і Київської області з часткою активів у розмірі 11% від загальнодержавних. До банківської системи області входять 110 банківських установ, серед яких 12 – самостійні місцеві банки. Банками інших областей на території Дніпропетровщини відкрито 88 філій. В області успішно функціонують банки та банківські установи з іноземним капіталом: АБ “Кредит-Дніпро”, філія АКБ “Райффайзенбанк” та філія АТ “Кредит банк (Україна)”. Банки області активно працюють і за її межами – 1346 створених ними філій та відділень обслуговують виробничий потенціал майже всієї країни. Тільки за 5 місяців 2004 р. банками надано кредитів на суму майже 8 млрд грн., що на 60% більше попереднього року.

Дніпропетровська область впродовж останніх років утримує позиції одного з провідних регіонів зовнішньоекономічної діяльності (таблиця)

Як видно із наведених даних, починаючи із 2000 р., коли в Україні розпочалося економічне піднесення, відмічається значне зростання обсягів зовнішньоекономічних операцій із значним позитивним сальдо торгового обороту. Простежується поступове нарощування обсягу імпорту.

Товарна структура експорту області протягом останніх років залишається практично незмінною: її основу складає продукція гірничо-металургійної та добувної промисловості (86,1%), машинобудування (5,4%), хімічної промисловості (6,0%), харчової промисловості та АПК (3,4%).

Зовнішньоторговельний оборот Дніпропетровської області

Рік	Зовнішньоторговельний оборот		Експорт		Імпорт		Імпорт до експорту, %
	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США	%	Тис. дол. США	%	
1998	3693018,0	100,0	2612944,7	100,0	1080073,3	100,0	41,3
1999	2960198,0	80,1	2074383,9	74,4	885814,1	82,0	42,7
2000	4167446,7	112,8	2846650,8	108,9	1320795,9	122,3	46,4
2001	4410818,1	119,4	2822349,2	108,0	1588468,9	147,0	56,3
2002	4055335,3	109,8	2841791,3	108,7	1213544,0	112,3	42,7
2003	5418658,7	146,7	3591898,2	137,5	1826760,5	169,1	50,8

У структурі імпорту товарів в області переважають поставки нафти, нафтопродуктів та природного газу (13,5%), продукції машинобудування (20%), паперово-целюлозної промисловості (12%), продукції хімічної промисловості (18,3%) та інші товари.

Зовнішньоторговельні операції в 2003 р. здійснювали понад дві тисячі підприємств регіону, в т.ч. експорт продукції – 1143 підприємства, імпорт – 1898. Кількість партнерів області досягла 152. Продукція підприємств регіону експортується у 136 країн світу. Найбільші обсяги операцій здійснюються з країнами Європи (29,6%), Азії (28,4%), СНД (25,6%) від загального обсягу. Одним із основних партнерів є Росія (8% загального обсягу, в т.ч. експорту – 10,9% та імпорту – 40,9%). У 2003 р. обсяг експорту в Європу збільшився на 3,3%, а імпорту з Європи – на 28,7%. Значно зріс експорт до Індонезії, Іраку, Китаю, Кіпру, Кореї, Саудівської Аравії.

Розширення обсягу зовнішньоекономічних операцій Дніпропетровської області спонукає до підвищення якості продукції як важеля конкурентоспроможності вітчизняних товарів. Уже зараз на 63 підприємствах регіону діють сертифіковані системи управління якістю продукції та ще на 20 підприємствах готуються до її введення. За галузевою приналежністю кількість сертифікованих підприємств становить за видами: у металургійній і гірничодобувній промисловості – 18, в машинобудівній – 17, у харчовій – 4, у будівництві – 13, у хімічній та нафтохімічній – 2, у проєктних установах – 6. Проте, знаходячись на стадії економічного піднесення, підприємства регіону все більше відчують потребу у збільшенні капіталу, вдосконаленні його структури, розширенні інвестицій у нарощування продуктивної потужності та забезпечення інноваційного розвитку.

Четвертий рік в області спостерігається позитивна динаміка інвестицій в основний капітал. Якщо у 2000 р. інвестиції в основний капітал становили 2,2 млрд грн. (на 23,4% більше, ніж у попередньому році), то у 2003 р. в порівнянні з 2002 р. вони збільшилися на 38% і досягли 4,2 млрд грн.

У технологічній структурі інвестицій в основний капітал в останні роки склалася стійка тенденція до зростання частки витрат на придбання машин, обладнання, інструмента для новозбудованих об'єктів та для реконструкції і технічного переоснащення діючих підприємств. У 2003 р. питома вага інноваційних витрат становила 64,3% від загального обсягу інвестицій, що у 2,3 раза більше, ніж у 1995 р.

Враховуючи те, що інвестування за рахунок власних коштів у підприємства регіону обмежені (що спричинено тяжкою затяжною системною кризою, яка спустошила і виснажила ресурси підприємств), суб'єкти господарювання все гостріше відчують потребу у залученні іноземних інвестицій. Необхідно зазначити, що іноземні інвестори дещо упереджено ставляться до інвестування проектів в Україні. Досить довгий час обсяг іноземних інвестицій у економіку Дніпропетровської області зростав дуже повільно: станом на початок 1998 р. він становив 157,5 млн дол. США, у 1999 – 177,1; у 2000 р. – 178,3; у 2001 р. – 186,0 млн дол. США. Проте на початок 2002 р. обсяг іноземних інвестицій у підприємства регіону склав уже 294,6 млн дол. США, у 2003 р. – 361,5 млн дол. США, а в 2004 р. – 619,8 млн дол. США. З них за основними видами економічної діяльності максимальна частка припадає на промисловість – металургію й оброблення металу, оптову і роздрібну торгівлю, харчову промисловість і переробку сільськогосподарських продуктів, целюлозно-паперову промисловість, операції з нерухомістю та послуги юридичним особам тощо.

Основну частину іноземних інвестицій складають прямі інвестиції. На початок 2004 р. їх обсяг становив 598,4 млн дол. США. Одержані інвестиції залучені до підприємств 23-х видів діяльності. Загальна кількість підприємств, в які вкладено іноземний капітал, – 522.

Таке бажане для України поживавлення інвестиційно-інноваційної діяльності стримується не лише відсутністю внутрішніх фінансових ресурсів, а й недостатньо сприятливим для іноземних інвесторів інвестиційним кліматом нашої держави. Взагалі, визначення режиму інвестиційного клімату з позиції його привабливості для інвесторів не існує як у чинному інвестиційному законодавстві, так і у юридичній і економічній літературі. Це зумовлено тим, що інвестиційний клімат країни, регіону – багатовимірне поняття. Воно має визначений динамізм і може доповнюватися новими елементами (крім загальноновизнаних необхідних умов – загальної соціально-економічної і політичної ситуації в країні, розвинутої законодавчої бази, наявності фінансово-економічної інфраструктури). Ці елементи формуються умовами конкретної соціально-економічної та політичної ситуації і не обов'язково зводяться до тривіальних факторів стабілізації національної валюти, цін, зменшення податкового пресу або застосування пільг і гарантій щодо інвестицій. Слід принагідно зазначити, що в Україні уже з 1996 р. (тобто понад 8 років) існує одна із найбільш стабільних валют, створено необхідну нормативно-правову базу для здійснення широкомасштабної інвестиційної діяльності, проте її фактичний обсяг – більш ніж скромний. Так, в розрахунку на одного мешканця в Україні обсяг прямих іноземних інвестицій становить 146,1 дол. США, в Дніпро-

---

петровській області – 166,4 дол. США (на 14% більше), тоді як в Угорщині, Чехії, Польщі цей показник на порядок вищий.

Досвід Дніпропетровської області у розгортанні інвестиційно-інноваційної діяльності як потужного фактора економічного зростання показує, що інноваційний механізм, конче потрібний для якісних зрушень у економіці, має бути вирішальним у всьому інвестиційному процесі. Бо звичайні інвестиції можуть піти по узвичаєному руслу фондозатратних технологій, призвести до зростання собівартості і неконкурентноспроможності товарів як за якістю, так і вартістю у товаровиробника.

З метою попередження такої ситуації інноваційні механізми необхідно будувати на трьох рівнях – макрорівні як на рівні загальнодержавної проблеми; регіональному рівні – як проблеми системного територіального соціально економічного комплексу; на рівні підприємства як бізнесового суб'єкта господарювання. Необхідно чітко дотримуватися постулату, що в справі інвестиційно-інноваційного успіху пріоритет належить не макро- і не регіональному рівню – вони лише створюють умови і правила, а реалізує успіх ланка підприємства. Тому на підприємстві має бути досконалим механізм організації, механізм розробки і впровадження, механізм фінансування і стимулювання, механізм технологічного трансферу і механізм інтелектуальної власності.

Факторами позитивного динамізму інвестиційно-інноваційної діяльності, що формує відповідний клімат, є сукупність чинників, серед яких – рівень економічного розвитку регіону в цілому; обсяги зовнішньоекономічної діяльності; людські ресурси – найцінніший капітал; рівень розвитку банківського і страхового сектора; ступінь результативного консолідуючого впливу місцевих органів влади на проблеми, пов'язані із залученням інвестицій в економіку регіону; програмно-цільовий підхід з конкретизацією поетапних завдань і їх послідовність; діловий імідж регіону та підприємств, надійність у партнерстві за принципом “договір дорожче за гроші”.

Саме ці пропозиції мають бути об'єктом піклування державних органів влади як на загальному, так і на регіональному рівні. Розв'язання цих проблем є умовою пожвавлення інвестиційно-інноваційної діяльності, а відтак і темпів соціально-економічного зростання.